

2 Økonomi

- Høyt investeringsnivå
- Moderat lønnsvekst
- Bærum taper på nytt inntektssystem
- Økt aksjeandel i forvaltningsfondet opprettholder avkastningen
- Fortsatt lavt rentenivå
- Befolkningsutviklingen gir kostnadspress
- Fortsatt høy bosetting av flyktninger

2.1 Hovedtrekk

Utfordringsbildet er lite endret siden forrige handlingsprogram. Det forventes fortsatt befolkningsvekst og en demografisk utvikling som vil medføre økonomiske utfordringer. De nærmeste årene må det investeres i skoler og barnehager – både for å ta igjen kapasitetsetterlep og for å tilrettelegge for flere barn og unge, deretter vil det kreves store investeringer innen pleie og omsorg. Forventet investeringsnivå er betydelig over tidligere års investeringer, og det økte finansieringsbehovet vil kreve omstillinger og effektivisering av tjenestene.

Selv om vi allerede mot slutten av denne handlingsprogramperioden ser et økende antall eldre – har veksten ennå ikke satt inn for alvor. Dette gir kommunen nødvendig handlingsrom for endring. Strategien fra forrige handlingsprogram videreføres derfor ved å tilrettelegge for langsiktig bærekraft. Økonomisk sett innebærer dette å skape et driftsresultat som kan bære et høyt investeringsnivå, samt å omstille til kostnads- og ressurseffektive driftsformer som kan gjøre det mulig å fortsatt levere kvalitativt gode tjenester når andelen omsorgstrengende innbyggere øker.

2.1.1 Investeringsbudsjettet i handlingsprogrammet

I perioden 2017 til 2020 foreslår Rådmannen investeringer på til sammen 7,8 milliarder kroner fordelt slik mellom rentable¹ og ikke-rentable² investeringer:

INVESTERINGSBUDSJETT Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016 ØMI	Budsjett 2017	Handlingsprogram			Sum HP 2017–2020
				2018	2019	2020	
Investeringer totalt	1 010	1 806	1 690	2 199	2 310	1 608	7 808
Ikke-rentable investeringer	705	1 217	1 178	1 708	1 881	1 267	6 034
Rentable investeringer	304	588	512	491	429	341	1 774

¹ Rentable investeringer og lånegjeld er selvfinansierende investeringer hvor lån til disse investeringene betjenes av brukere, via husleie, gebyrer og avgifter. I Bærum kommune defineres investeringer i vann, avløp og renovasjon (VAR) og boliger som rentable investeringer. I tillegg knyttes formidlingslån til denne kategorien.

² Ikke-rentable investeringer og lånegjeld er investeringer som ikke er selvfinansierende, og hvor lån til disse investeringene må betjenes av kommunens egne midler (kommunens frie inntekter og fond).

I forhold til forrige handlingsprogram forventes det nå et noe lavere investeringsnivå i 2017, men et betydelig høyere investeringsnivå i 2018 og 2019. Investeringsnivået i 2020 går midlertidig ned – men forventes i henhold til den langsiktige investeringsplanen å være høyt de påfølgende årene.

Det skal investeres mye i skoler og barnehager i perioden. Både for å ta igjen kapasitetsetterslep og for å tilrettelegge for flere barn og unge. Innen bistand- og omsorgssektoren fortsetter arbeidet med å legge til rette for strukturelle grep med etablering av større, robuste og driftseffektive boliganlegg. Forslag til investeringer innenfor vann-, avløps- og renovasjonsområdet (VAR) bygger på *Hovedplan vannforsyning, avløp og vannmiljø 2017–2020*. I tillegg er det avsatt om lag en milliard kroner til omsorgs- og velferdsboliger, og utbyggingen av fase 2 starter på Fornebu.

Det er redegjort grundig for investeringsplanene i perioden i eget kapittel.

Budsjettet i økonomiplanperioden (2018–2020) representerer en oversikt over økonomien ut ifra den kunnskapen man har i dag. Disse planene for disse årene vil bli revidert med hensyn til både rammer, tiltak og fremdrift i de neste års handlingsprogram.

2.1.2 Driftsbudsjettet i handlingsprogrammet

Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
				2018	2019	2020
Sum driftsinntekter	-9 770,9	-9 823,0	-9 894,7	-10 059,5	-10 195,7	-10 296,0
Sum driftsutgifter	8 825,2	8 918,9	9 041,2	9 164,2	9 247,7	9 313,7
Brutto driftsresultat	-945,7	-904,1	-853,5	-895,3	-948,0	-982,4
Finansinntekter	-84,0	-128,3	-117,0	-130,8	-131,6	-142,6
Finansutgifter	586,2	564,1	526,4	581,7	588,3	640,5
Netto driftsresultat	-443,5	-468,4	-444,2	-444,4	-491,3	-484,5

Den forventede økningen i kommunenes inntekter, signalisert i kommuneproposisjonen for 2017, skal dekke opp for kommunenes utgifter som følge av forventet endring i befolkningen. I tillegg skal inntektsveksten dekke pris- og lønnsveksten fra 2016 til 2017.

For å skape rom for finansiering av det økte investeringsbehovet er det i forslag til handlingsprogram lagt opp til en resultatgrad fra 4,5 prosent i 2017 stigende til 4,9 prosent i 2019, og 4,8 prosent i 2020. Dette er innenfor vedtatte økonomiske handlingsregler med anbefalt netto resultatgrad på 4 prosent og minimum 3 prosent.

Rådmannen har funnet rom for å:

- Kompensere for sektorenes pris- og lønnsvekst
- Kompensere rammene til programområdene Grunnskoleopplæring, Barnehage og Pleie og omsorg som følge av befolkningsvekst. Økningen fra 2016 til 2017 er på 61 mill. stigende til 182 mill. i 2020.
- Dekke øvrige mer-/mindrebehov i sektorene med 136 mill. i 2017, økende til 175 mill. i handlingsprogramperioden. Økningene gjelder blant annet FDV-utgifter, ressurskrevende brukere, økonomisk sosialhjelp og flyktninger. Flere av merbehovene kommer som direkte/indirekte følge av befolkningsvekst innen områder som ikke kompenseres direkte gjennom demografiskompensasjon. Økte utgifter til flyktninger må sees i sammenheng med økte inntekter fra integreringstilskuddet. For å ruste kommunen for de store utviklings- og omstillingsoppgavene vi står overfor, foreslår Rådmannen videre en særskilt styrking av strategisk kunnskap og kompetanse, finansiert ved omdisponering av tidligere faste avsetninger (se nærmere under avsnitt om bruk av brutto driftsresultat).

For å sikre økonomisk handlingsrom og bærekraft på sikt har Rådmannen samtidig foreslått nye omstillingstiltak i driftsbudsjettet. Hovedelementene i omstillingstiltakene handler i stor grad om å gjøre strukturelle endringer i tjenestene. Større bygg innen skoler og barnehager vil på sikt gi lavere driftskostnader. Det er fortsatt fokus på effektivisering og optimalisering av tjenestene. I tillegg fortsetter arbeidet med å gjennomgå og effektivisere de administrative tjenestene.

Sammen med omstillingstiltak vedtatt i tidligere handlingsprogram gir dette en samlet brutto innsparing på 118 mill. i 2017 stigende til 228 mill. i 2020, sett i forhold til 2016-nivået. Dette kommer i tillegg til innsparingene gjennomført i 2014–2016, hvorav budsjetterte innsparinger i 2016 alene utgjør 129 mill. Inkludert pris- og lønnsvekst betyr dette samlet en netto økning i områdenes driftsrammer på 235 mill. i 2017, stigende til 439 mill. i 2020.

Det vises til nærmere redegjørelse i kapittel 2.2.3 *Mer-/mindrebehov og innsparinger*.

Enkelte avsetninger fra forrige handlingsprogram er foreslått reversert eller omdisponert. Det foreslås ingen avsetninger til investeringsfond i 2018–2019, da investeringsnivået i disse årene har en topp.

Beregninger fra Bærum kommunale pensjonskasse viser en økning i pensjonskostnadene på 6 prosent fra 2016 til 2017.

Utover de ovenfor nevnte forhold vil det alltid være usikkerhet i forutsetningene som legges til grunn for både skatteinntektene og finansområdet. Rentenivået er historisk lavt, og det kan komme endringer som gjør at renten stiger raskere enn det som ligger til grunn i Rådmannens forslag. I tillegg kan avkastningen fra forvaltningsfondet avvike betydelig fra budsjettet i det enkelte år. Fondet har en bufferkapital for å møte de årlige svingningene. Avkastningen slår likevel ut på det årlige netto driftsresultatet for kommunen.

Rådmannen presenterer i dette forslaget til handlingsprogram flere administrative budsjettreduksjoner innen de foreslåtte rammer per sektor. Det gjelder forhold som ikke skal ha direkte konsekvenser for brukere av kommunens tjenester, og som derfor ligger innenfor Rådmannens fullmakter, gitt at rammene for den enkelte sektor vedtas som forutsatt. Tiltak som medfører prinsipielle endringer i tilbudet til innbyggere eller brukere, fremmes som forslag som må vedtas av kommunestyret.

Det vises til omtale under tjenestekapitlene for utfyllende informasjon på tjenesteområdene.

2.2 Grunnlag for budsjetteringen

2.2.1 Budsjettforutsetninger

- Prisvekst 2,0 %
- Lønnsvekst 2,4 %
- Deflator 2,3 %
- Pengemarkedsrente (NIBOR) 1,0 % stigende til 2,0 % i 2020
- Befolkningsvekst 1,1 %

2.2.2 Demografikompensasjon

Befolkningsprognosen for Bærum kommune viser en gjennomsnittlig årlig befolkningsvekst på cirka 1,1 prosent i handlingsprogramperioden. Budsjettene til programområdene Barnehager, Grunnskoleopplæring og Pleie og omsorg justeres årlig i henhold til endringer i befolkningen. Dette skjer ved bruk av demografikompensasjonsmodeller. For Grunnskoleopplæring justeres cirka 75 prosent av budsjettet, for Barnehager cirka 90 prosent av barnehagebudsjettet og for Pleie og omsorg cirka 55 prosent, basert på endringer i befolkningsveksten.

I forrige handlingsprogram ble ikke demografikompensasjonen for barnehagene redusert, til tross for at prognosen for 2015 viste langt færre barnehagebarn enn i tidligere prognoser. Det var usikkerhet både om prognosenes validitet og om fleksibiliteten i barnehagetjenesten i forhold til å kunne tilpasse seg en så vidt betydelig nedgang på kort sikt. Erfaringene frem mot Økonomimelding I 2016 var både at utviklingen i barnetall i stor grad viste seg å stemme med beregningene i demografikompensasjonsmodellen, og at det var fleksibilitet i tjenesten til å ta ned volumet i tråd med utviklingen i barnetall. Rådmannens konklusjon var derfor å opprettholde demografikompensasjonsmodellen slik den foreligger i det videre budsjettarbeidet. Ny befolkningsprognose gir igjen en vekst i antall barn i barnehagealder.

Prognosen gir også en vekst i antall elever i grunnskolen, selv om veksten i antall elever er lavere enn tidligere i prognoser. Det er også en jevn vekst i aldersgruppen 67 år og eldre, og veksten er høyere enn i tidligere prognoser.

Det vises for øvrig til kapittel 8 *Befolkningsutvikling og boligbygging*.

Tabellen under viser oppdatert beregnet demografikompensasjon (økte driftsrammer som følge av befolkningsvekst) for årene 2017–2020.

Drift, mill. kr	Budsjettramme 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
			2018	2019	2020
Grunnskoleopplæring	1 155,8	15,1	31,7	44,4	50,2
Barnehager	1 070,6	18,7	25,9	23,2	29,2
Pleie og omsorg	1 114,3	27,6	55,4	79,2	102,5
Sum demografikompensasjon		61,4	113,0	146,8	181,9

Rådmannen foreslår at de økte utgiftene kompenseres.

2.2.3 Mer-/mindrebehov og innsparinger

Rådmannen foreslår også å dekke øvrige merbehov i sektorene som vist i tabellen under. Tabellen inkluderer tidligere vedtatte mer-/mindrebehov og viser økning fra vedtatt budsjett per Økonomimelding I 2016:

Drift, mill. kr	Budsjetttramme 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
			2018	2019	2020
Barn og unge	2 777,3	24,4	26,6	21,2	20,2
Bistand og omsorg	2 627,5	50,6	55,4	45,5	42,2
Miljø, idrett og kultur	520,6	9,9	11,3	16,2	19,0
Organisasjon, styring og utvikling	508,1	26,6	18,8	24,1	20,8
Husleie og driftsutgifter lokaler		24,8	25,9	52,1	73,2
Sum mer-/mindrebehov		136,3	138,1	159,1	175,4

Økningene gjelder blant annet FDV-utgifter som følge av nye bygg, flere ressurskrevende brukere, økonomisk sosialhjelp og flyktninger. Flere av merbehovene er direkte/indirekte knyttet til befolkningsvekst for områder som ikke mottar demografiskompensasjon direkte. Omkring 10 mill. av merbehovene er knyttet til økt strategisk satsing finansiert via omdisponering av avsetninger til pensjonsfond (se redegjørelse under hovedtrekk).

For å sikre økonomisk handlingsrom og bærekraft på sikt har Rådmannen samtidig foreslått omstillingstiltak i driftsbudsjettet. Fordelingen er vist i tabellen under og inkluderer tidligere vedtatte innsparinger. Tiltakene er beskrevet nærmere under tjenestene.

Drift, mill. kr	Budsjetttramme 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
			2018	2019	2020
Barn og unge	2 777,3	-38,3	-63,2	-76,3	-89,9
Bistand og omsorg	2 627,5	-22,1	-22,4	-39,6	-39,5
Miljø, idrett og kultur	520,6	-1,6	-2,5	-3,9	-5,5
Organisasjon, styring og utvikling	508,1	-6,1	-11,6	-13,5	-16,5
Fellestiltak med innsparingseffekt for hele kommunen		-49,4	-65,4	-76,6	-76,6
Sum innsparinger		-117,5	-165,2	-210,0	-228,0

Tabellene under viser summen av endringer i demografiskompensasjon, mer-/mindrebehov og innsparinger. Endringene vises i forhold til vedtatt budsjett per Økonomimelding I 2016.

Drift, mill. kr	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
		2018	2019	2020
Demografiskompensasjon	61,4	113,0	146,8	181,9
Andre mer-/mindrebehov	136,3	138,1	159,1	175,4
Innsparinger	-117,5	-165,2	-210,0	-228,0
Sum	80,2	85,8	95,9	129,4

I tillegg forslår Rådmannen å kompensere for sektorenes pris- og lønnsvekst. Inkludert pris- og lønnsvekst betyr dette samlet en netto økning i områdenes driftsrammer på 235 mill. i 2017, stigende til 439 mill. i 2020.

2.3 Drift

2.3.1 Hovedoversikt

Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
				2018	2019	2020
DRIFTSBUDSJETT						
Skatteinntekter	-5 225,4	-5 548,6	-5 573,8	-5 674,7	-5 743,4	-5 812,2
Rammetilskudd	-1 752,4	-1 632,6	-1 636,9	-1 654,5	-1 684,8	-1 699,7
Vertskommunetilskudd PUH	-61,7	-60,4	-59,2	-59,2	-59,2	-59,4
Rente og inv. komp. fra staten	-27,5	-26,1	-23,6	-22,1	-23,1	-24,8
Integreringstilskudd, flyktninger	-115,4	-157,8	-204,3	-218,7	-220,2	-215,0
Kalk. renter og avskrivninger	-92,1	-95,9	-98,8	-106,8	-113,2	-118,9
Sum sentrale inntekter	-7 274,5	-7 521,5	-7 596,7	-7 736,1	-7 843,9	-7 930,0
Driftsrammer:						
Diverse felles til fordeling	3,8	-9,7	-39,3	-30,8	-40,9	-48,9
Netto premieavvik	-34,7	-47,7	-16,5	11,7	39,8	68,0
Lønnsreserven	-147,2	238,6	385,9	433,1	463,5	463,6
Administrasjon	482,9	508,1	525,4	508,5	512,0	505,7
Barn og unge	2 834,1	2 777,3	2 768,4	2 776,1	2 783,1	2 792,4
Bistand og omsorg	2 681,0	2 627,5	2 618,4	2 645,9	2 652,7	2 681,7
Miljø, idrett og kultur	508,3	520,6	498,1	493,7	483,2	482,4
Netto driftsutgifter, sektorene	6 328,3	6 614,7	6 740,5	6 838,0	6 893,2	6 945,0
Politiske utvalg	0,5	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Brutto driftsresultat	-945,7	-904,1	-853,5	-895,4	-947,9	-982,3
Netto renteutgifter	145,2	148,6	137,9	145,3	142,0	159,8
Kursgevinster, aksjeutbytte	-15,8	-86,7	-85,0	-85,0	-85,0	-85,0
Netto avdrag	372,8	373,8	356,4	390,7	399,6	423,0
Netto finansutgifter	502,2	435,8	409,3	451,0	456,6	497,8
Netto driftsresultat	-443,5	-468,4	-444,2	-444,4	-491,3	-484,5
Overført investeringsbudsjettet	3,6	202,1	248,9	469,3	520,7	336,1
Avsetninger netto	354,0	266,3	195,3	-24,9	-29,4	148,5
Disposisjonsfond	345,8	303,4	210,3	-14,7	-33,1	142,8
Bundne driftsfond	8,2	-37,1	-15,0	-10,1	3,7	5,7
Tidligere års resultat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Regnskapsresultat	-85,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Lønns- og pensjonsreserven skal dekke effektene av lønnsoppgjørene for 2016 og 2017 samt økning i pensjonspremie og utgifter til seniorordningen. Reserven er foreløpig ikke fordelt på sektorene. Denne tilføres sektorene når lønnskostnader er klarlagt etter lønnsoppgjørene og fordelingen av pensjon gjennomført.

På grunn av planlagt rehabilitering av Kommunegården foreslår Rådmannen å budsjettere med økt husleie på totalt 70 mill. på grunn av leie av erstatningslokaler i perioden 2018 til 2020.

Bruk av netto driftsresultat

Mill. 2017-kr	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram		
			2018	2019	2020
Netto driftsresultat	-468,4	-444,2	-444,4	-491,3	-484,5
Overført investeringsbudsjettet	202,1	248,9	469,3	520,7	336,1
Avsetninger netto	266,3	195,3	-24,9	-29,4	148,5
- Disposisjonsfond	303,4	210,3	-14,7	-33,1	142,8
Forvaltningsfondet	47,9	46,0	46,0	46,0	46,0
Forvaltningsfond, til kapital	38,8	39,0	39,0	39,0	39,0
Regnskapsresultat, bruk av	-83,8				
<i>Avsatt til skattereguleringsfond</i>	51,0				
<i>Avsatt til inv fond</i>	32,8				
Sektorresultat, bruk av	-36,6				
<i>Til sektorene</i>	26,7				
<i>Til investeringsfond</i>	9,8				
Avsetning til investeringsfond	37,7	30,2			35,0
Avsetning til pensjonsfond	35,7				
Risikopott		15,0	15,0	15,0	15,0
Forsknings- og innovasjonsfond		10,0	10,0	10,0	10,0
Transport, avsetning	10,1	9,9	9,9	9,9	9,9
Selvforsikringsfond	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Bruk og avsetning bufferfond	131,5	58,5	-136,3	-154,7	-13,8
- Bundne driftsfond	-37,1	-15,0	-10,1	3,7	5,7
Fond renovasjon	3,1	-0,2	-3,0	-2,8	-1,7
Fond vann og avløp	-40,5	-15,1	-7,2	6,7	7,6
Feiefond	-0,1	0,4	0,2	0,1	-0,1
Byggesak	0,4	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Regnskapsresultat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Netto driftsresultat brukes til å overføre midler for å finansiere investeringene og for å avsette midler til bundne og ubundne fond. Avkastningen fra forvaltningsfondet avsettes for å opprettholde realverdien av fondet og for å finansiere investeringene i årets handlingsprogram. I tillegg har Rådmannen foreslått å avsette midler i 2017 og 2020 til investeringsfond. Dette for å ligge i forkant av de økonomiske konsekvensene en innarbeidelse av prioriterte behov innenfor områdene kultur, idrett og kirke vil medføre i rulleringen av langsiktig driftsanalyse og investeringsplan for 2018–2037.

De senere årene har det årlig vært avsatt 35 millioner fra driftsbudsjettet til pensjonsfond, dette for å bygge buffer for å kunne håndtere fremtidige premieavvik. I tråd med forutsetningene skal dette fondet etter hvert bygges ned, og det planlegges derfor ikke med nye avsetninger i perioden (se nærmere under eget avsnitt om pensjonskostnader). Disse midlene foreslås i stedet omdisponert til:

- Økte strategiske ressurser til de store utviklings- og omstillingsoppgavene kommunen står i (10 mill., se egen omtale i Rådmannens innledning om satsing på kunnskap og kompetanse og nærmere under de enkelte sektorkapitler).
- Forsknings- og innovasjonsfond, 10 mill. årlig (se egen sak som fremmes i tilknytning til handlingsprogrammet).
- 15 mill. til en risikopott, da størrelsen på de samlede innsparingene kommunen skal gjennomføre i perioden gir usikkerhet om enkelte av innsparingstiltakene kan gjennomføres med økonomisk effekt som planlagt.

2.3.2 Pensjonskostnadene

Med grunnlag i nye beregninger fra pensjonskassene foreslår Rådmannen en økning i pensjonskostnadene for 2017 på 39 mill. sammenlignet med budsjettet for 2016, revidert i Økonomimelding I 2016. Økningen skyldes i hovedsak lønnsvekst.

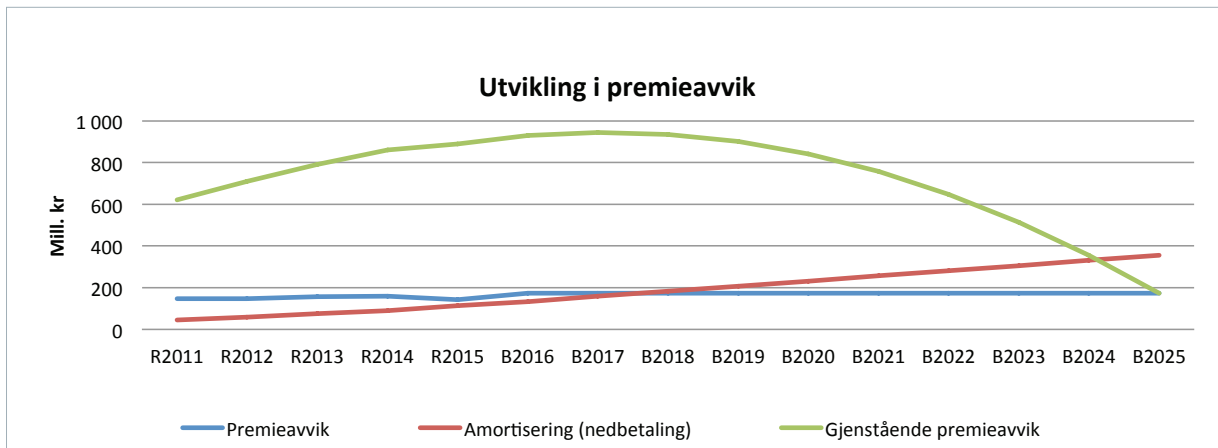
Pensjonspremien som kommunen betaler til pensjonskassene, økes med 18 mill. til 664 mill. Premieavviket

økes med 4 mill. til 173 mill. Amortiseringen av premieavviket økes med 25 mill. til 158 mill.

Premieavviket har frem til 2011 vært amortisert over 15 år. Premieavvik oppstår fra og med 2011 amortiseres over 10 år. Premieavvik som oppstår fra og med 2014, amortiseres over 7 år.

Gjenstående akkumulert premieavvik var 890 mill. ved utgangen av 2015. Når det årlige amortiseringsbeløpet blir større enn premieavviket, vil effekten av ordningen bli negativ i regnskapet, og det gjenstående akkumulerte premieavviket vil gradvis reduseres. Beregninger basert på forutsetningene lagt til grunn i dette handlingsprogrammet, viser at effekten vil bli negativ i 2017/2018. I 2020 forventes premieavviket å være redusert til 840 mill.

Sammenhengen mellom premieavvik, amortisering (nedskrivning) av premieavviket og det gjenstående akkumulerte premieavviket i balansen er vist i figuren under.

2.3.3 Finansutgifter og inntekter

Gjelden øker som andel av inntektene i handlingsprogramperioden. Det lave rentenivået medvirker til at rente- og avdragsutgiftene som andel av driftsinntektene er moderate. Samlet for fireårsperioden er renteutgiftene redusert med om lag 90 mill. ved at forventet rentenivå er lavere enn i forrige handlingsprogram. Dagens renter er svært lave i historisk sammenheng og ventes å holde seg lave de nærmeste årene. Slike anslag er imidlertid forbundet med usikkerhet, og høyere renter vil gjøre gjelden tyngre å betjene.

Den budsjetterte avkastningen fra forvaltningsfondet bidrar til å redusere kommunens netto finansutgifter.

2.3.4 Sentrale inntekter

2.3.4.1 Frie inntekter (skatt og rammetilskudd)

De frie inntektene er de klart største inntektene for Bærum kommune. Av kommunens samlede inntekter utgjør de frie inntektene om lag 74 prosent.

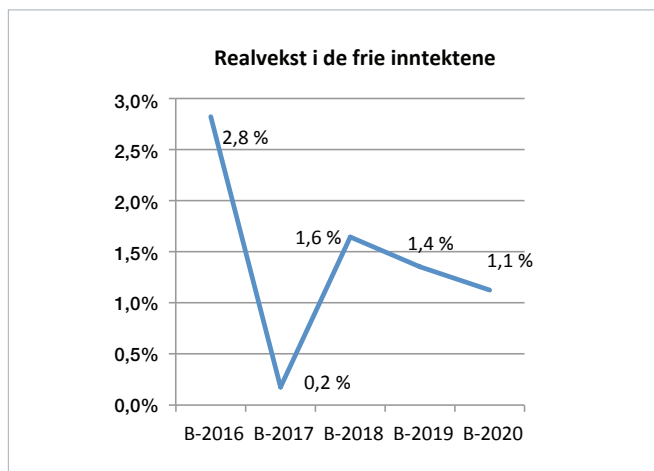
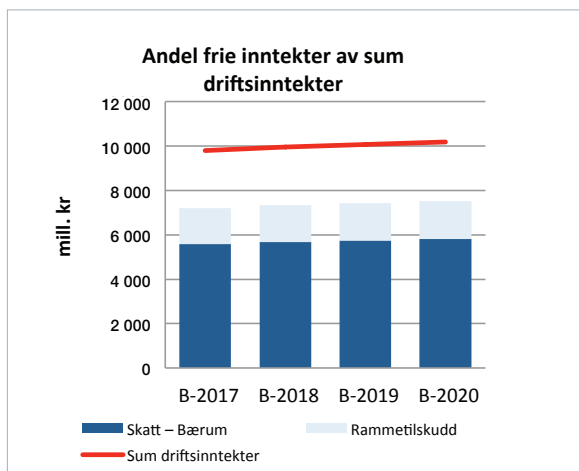
Revidert nasjonalbudsjett 2016 og kommuneproposisjonen for 2017 er en del av grunnlaget for beregningen av de frie inntektene. Regjeringen legger opp til en realvekst i de frie inntektene på mellom 1,1 og 1,2 prosent fra 2016 til 2017. I tillegg ligger det en forventning om en effektivisering av kommunal sektor. Regjeringens beregninger viser at om kommunesektoren setter et effektiviseringskrav til egen virksomhet på 0,5 prosent, tilsvarer det 1,2 mrd. i 2017, som kan brukes til styrking av tjenesten i tillegg til det som følger av inntektsveksten.

I tillegg vurderer Rådmannen skatteanslaget på bakgrunn av forventet skatteinntang 2016, ny befolkningsprognose for landet og Bærum, og forventet lønnsvekst og arbeidsledighet.

I Rådmannens forslag til handlingsprogram legges det opp til en gjennomsnittlig nominell vekst på 3,6 prosent i de frie inntektene fra 2016 til 2020. Dette tilsvarer en gjennomsnittlig realvekst på 1,1 prosent. Veksten i de frie inntektene er forventet å bli noe lavere enn det som har vært tilfelle de siste årene. Hovedårsaken til dette er at det ventes en noe lavere lønnsvekst og lavere vekst i antall skatteyttere. I tillegg gir endringene i inntektssystemet fra 2017 et lavere tilskudd for Bærum. Hovedpunktene i nytt inntektssystem er:

- Differensiering av kompensasjonen for smådriftsulempet i utgiftutjevningen.
- Ny, oppdatert kostnadsnøkkel.
- Endringer i de regionalpolitiske tilskuddene – innretning og satser.

Anslått effekt av nytt inntektssystem for Bærum kommune er en mindreinntekt på om lag 30 mill. (inkl. utvikling av skjønnstilskudd på 15,4 mill.).

Skatt

Ny befolkningsprognose viser en gjennomsnittlig vekst i aldersgruppen 20–67 år i perioden 2016–2020 på om lag 1,1 prosent, sammenlignet med 1,8 prosent de siste fem årene. Denne aldersgruppen er den viktigste i vurderingen av utviklingen i antall skatteyttere. I tillegg viser landstallene fra SSB (Statistisk sentralbyrå) en forventning om noe lavere lønnsvekst fremover enn i de siste fem årene. Fra en gjennomsnittlig lønnsvekst på 3,6 prosent i de siste fem årene anslår SSB en gjennomsnittlig lønnsvekst på 2,7 prosent i perioden 2016 til 2019. Selv om dette er landstall, gir det en indikasjon for Bærum om en svakere skatteinngang.

Bærum kommune opplever store årlig variasjoner i skatteinntektene. Årsaksforholdene er sammensatte og komplekse, noe som gjør det utfordrende å lage treffsikre prognoser. I tillegg til utviklingen i lønn og antall skatteyttere vil statlige endringer i skattøre og skatteregulverket påvirke skatteinngangen.

I perioden 2016 til 2020 legger Rådmannen opp til en gjennomsnittlig nominell skattevekst på 4,7 prosent, som er på samme nivå som de fem siste årene. Veksten fra 2016 til 2017 er lav grunnet en forventning om en ekstraordinær høy skatteinngang i 2016, som skyldes forhold knyttet til ligningsåret 2015. Rådmannen antar at situasjonen for ligningsåret 2016 vil være normalisert og at det ikke kan forventes tilsvarende skatteinntekter i 2017. Ekstraordinært høy skatteinngang ett år gir erfaringsmessig sannsynlighet for lavere vekst enn normalt påfølgende år.

2.3.4.2 Andre sentrale inntekter

Vertskommunetilskudd

Dette omfatter tilskudd til tjenester for Bærums-bosatte personer med psykisk utviklingshemming fra tidligere Emma Hjorths hjem. Rådmannen forutsetter samme tilskudd som i 2016 i hele perioden.

Rente- og investeringskompensasjon fra staten

Bærum får kompensasjon for investeringskostnader ved grunnskolereformen (6-årsreformen), kompensasjonstilskudd for omsorgsboliger og sykehjemsplasser, rentekompensasjon for kirkebygg, og rentekompensasjon for skole- og svømmeanlegg (gammel og ny ordning). Tilskuddet utbetales fra Husbanken, og det er Husbankens egen flytende rente som ligger til grunn for beregningen av rentekompensasjonen. Det er lagt til grunn en rente på 2,5 prosent i inntektsanslaget for 2017.

Integreringstilskudd for flyktninger

Det er fattet politisk vedtak om å bosette 710 flyktninger i 2016 og 2017. Beregningene tar utgangspunktet i vedtaket og forutsetter en bosetting av

- 380 nye flyktninger i 2017, hvorav 100 er enslige mindreårige
- 280 nye flyktninger i 2018, hvorav 50 er enslige mindreårige
- 280 nye flyktninger i 2019, hvorav 50 er enslige mindreårige
- 280 nye flyktninger i 2020, hvorav 50 er enslige mindreårige

Kalkulatoriske renter og avskrivninger

For områdene vann, avløp, renovasjon og byggesak er det bestemt at gebyret skal baseres på selvkost, inkludert kapitalkostnader (kostnader knyttet til renter og avskrivninger). Det benyttes kalkulatoriske kostnader i selvkostberegningene, og disse blir belastet på de ulike områdene. Kalkulatoriske kostnader angir beregnede alternativkostnader av den avkastning kommunen alternativt kan oppnå ved plassering av investeringsbeløpet i markedet. For handlingsprogramperioden 2017–2020 er det foretatt justeringer i de kalkulatoriske kostnadene i forhold til handlingsprogrammet 2016–2019.

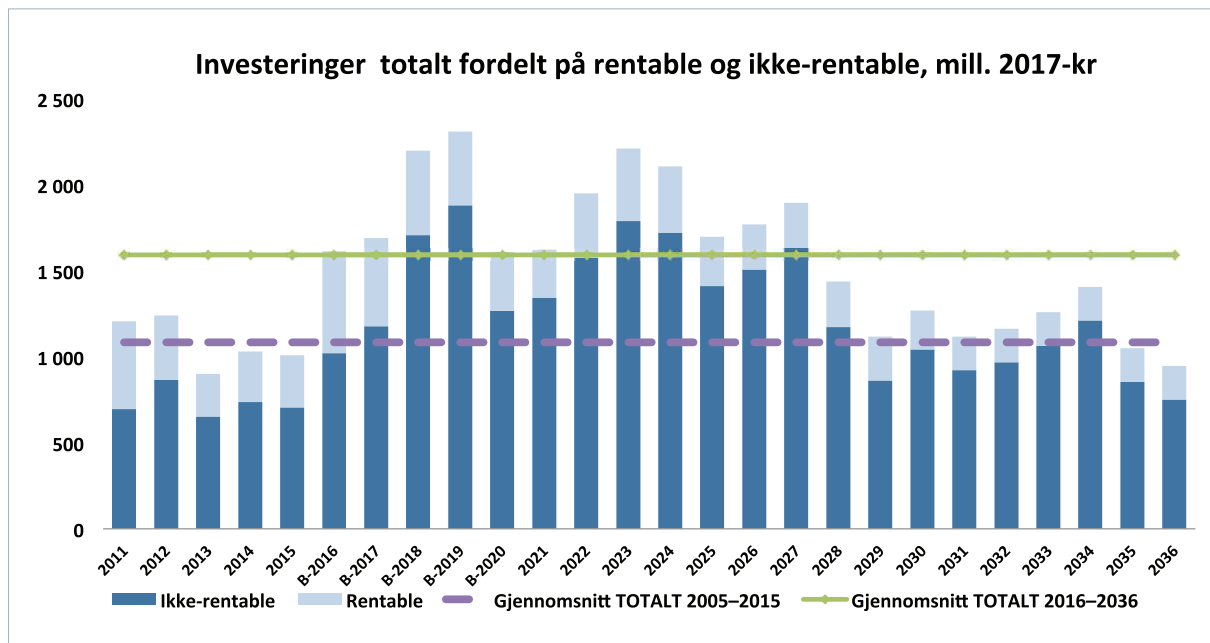

2.4 Investeringer

2.4.1 Innledning

Rådmannen legger opp til et omfattende investeringsprogram i handlingsprogramperioden. Rådmannens forslag tar utgangspunkt i langsiktig investeringsplan fremlagt i KST-sak 16/5416 *Langsiktig driftsanalyse og investeringsplan 2017–2036 (LDIP)*. Investeringsbehovet i denne planen er nærmere vurdert i forhold til planen lagt frem tidligere i år, og vedtatt rekkefølgeprioritering i utviklingen av nye boligområder er lagt til grunn. Det er søkt å etablere et investeringsprogram som ivaretar hensynet til både totaløkonomi og gjennomføringsevne.

Figuren viser langsiktig investeringsplan korrigert for Rådmannens forslag til handlingsprogram 2017–2020.

Som figuren viser er nivået i handlingsprogramperioden godt over gjennomsnittet fra tidligere år og for perioden 2016–2036. Rådmannen viser til tiltak for mer arealeffektive løsninger og fokus på livsløpskostnader for å optimalisere ikke minst eiendomsinvesteringene. Nivået vil kunne påvirkes gjennom hvilken tilnærming som velges for å løse behovene i befolkningen, som større barnehager og skoler, rimeligere og mer standardiserte løsninger, sambruk med mer. I henhold til vedtak i FSK-sak 155/15, skal gjennomføringsmodell vurderes for alle eiendomsinvesteringsprosjekter, og minst ett av tiltakene i planperioden gjennomføres som OPS. (Da OPS normalt er å anse som finansiell leasing som må føres som lån, vil OPS kontra egenregi ha liten kommunaløkonomisk betydning.)

2.4.2 Hovedtrekk investeringer

Her redegjøres det overordnet for kommunens samlede investeringer. For detaljerte redegjørelser omkring de enkelte investeringer som er foreslått i perioden, vises det til eget kapittel.

Hovedoversikt

INVESTERINGSBUDSJETT Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram			Sum HP 2017– 2020
				2018	2019	2020	
Brutto investeringsutgifter	1 009,7	1 805,6	1 690,3	2 199,2	2 310,3	1 608,0	7 807,7
Salgsinntekter	-17,8	-5,1	-65,0	-5,0	-10,0	-10,0	-90,0
Tilskudd/refusjoner	-291,8	-82,0	-104,9	-131,2	-403,6	-394,2	-1 033,9
Netto investeringsutgifter	700,1	1 718,6	1 520,3	2 063,0	1 896,7	1 203,8	6 683,8
Netto investeringsrammer:							
Oppgradering og formuesbevaring	67,8	34,8	75,9	94,4	100,0	111,8	382,1
IT (DigIT), Administrasjon og Eiendom	167,4	153,8	114,5	114,2	111,2	88,2	428,1
Barn og unge	156,5	453,5	500,0	715,2	816,5	522,0	2 553,7
Bistand og omsorg	37,1	565,7	448,6	672,9	510,7	221,9	1 854,1
Miljø, idrett og kultur	348,4	480,7	442,7	529,8	415,6	323,4	1 711,5
Fornebu	-77,1	30,2	-61,3	-63,5	-57,3	-63,5	-245,6
Tap på krav		8,7					
Andre finanstransaksjoner:							
Aksjekjøp	107,2	3,6	4,0	4,5	5,0	5,5	19,0
Avdrag	44,6	61,5	70,0	70,0	70,0	70,0	280,0
Ekstraordinære avdrag	87,0	118,1					
Utlån	156,7	204,0	200,0	200,0	200,0	200,0	800,0
Finansieringsbehov	1 095,5	2 114,5	1 794,3	2 337,5	2 171,7	1 479,3	7 782,8

I handlingsprogram 2016–2019 ble det vedtatt å videreføre en årlig bevilgning til formuesbevarende tiltak i hele den eksisterende bygningsmassen, som kommunale boliger, formålsbygninger og kontorbygninger. Siden 2014 har midlene til formålet blitt trappet opp fra 50 til 100 mill. årlig. I tråd med opptrappingsplanen i *Langsiktig driftsanalyse og investeringsplan (LDIP) 2017–2036* legges det opp til en fortsatt gradvis økning i den årlige bevilgningen, fra 125 mill. i 2017 til 200 mill. i 2020, for å ta igjen opparbeidet vedlikeholdsetterslep. I tråd med vedtak i vedlikeholdsstrategien vil Rådmannen ved rullering av langsiktig driftsanalyse og investeringsplan komme med forslag til nøkkeltall for bærekraftig vedlikehold.

For IT-området håndteres investeringene på tvers av kommunen for første gang samlet. Det er avsatt midler til noen konkrete prosjekter, det er reservert en ramme for forvaltning av fagsystemer og avsatt midler til en forvaltningsplan for infrastruktur. I tråd med planene vil Rådmannen legge frem forslag til revidert IT-strategi i løpet av høsten, for å forberede arbeidet for realisering av vedtak i siste handlingsprogram omkring realisering av reelt digitalt førstevalg for innbyggere og næringsliv. Ved neste rullering av handlingsprogrammet vil IT-satsingen konkretiseres nærmere.

Innen skole er behovet de nærmeste årene betydelig, grunnet kapasitetsetterslep og befolkningsvekst. Nye barne-skoler på Levre, Bekkestua og Fornebu er de største prosjektene i perioden. For barnehageområdet fortsetter utbyggingen av nye store barnehager, som vil øke kapasiteten og delvis erstatte små barnehager.

I kommunens *Behovsplan for bo- og behandlingssentre, omsorgsboliger og velferdsboliger 2014–2033* er det beskrevet et behov for 1 000 nye plasser frem til 2033 for å opprettholde dagens dekningsgrad for befolkningen over 80 år. I handlingsprogramperioden fortsetter arbeidet med å legge til rette for strukturelle grep med etablering av større, robuste og driftseffektive boliganlegg. Frem mot 2020 vil nye anlegg erstatte dagens små anlegg, samt fungere som erstatningsplasser ved nødvendig rehabilitering og ombygging av eksisterende bygg. Av større utbygginger kommer nytt bo- og behandlingssenter i Bærum vest og demenslandsbyen på Dønski. Siden forrige handlingsprogram har behovet for velferdsboliger økt på grunn av økt flyktningtilstrømming. Det er satt av midler til å kjøpe cirka 115 boliger til flyktninger i perioden. Det er da forutsatt at antall leietagerskifter av kommunale velferdsboliger øker i perioden.

I tråd med vedtak i KST-sak 16/5416 (LDIP) vil Rådmannen søke å innarbeide de aller høyest prioriterte behovene innen kirke, kultur og idrett ved rullering av LDIP primo 2017. Avsetningene foreslått til investeringsfond i handlingsprogramperioden må vurderes i tilknytning til dette. Det ble i handlingsprogram 2015–2018, kommunestyresak 14/166, bedt om en alternativstudie for svømmehall i tilknytning til Bærum Idrettspark. Konseptvurdering skal være klar i løpet av høsten 2016. Deretter kan det tas en beslutning om hvorvidt man skal videreføre prosjektet til planleggingsfa-

sen. Det er bevilget 1 mill. til pågående utredning. Politisk behandling vil være styrende for fremtidig bevillingsbehov.

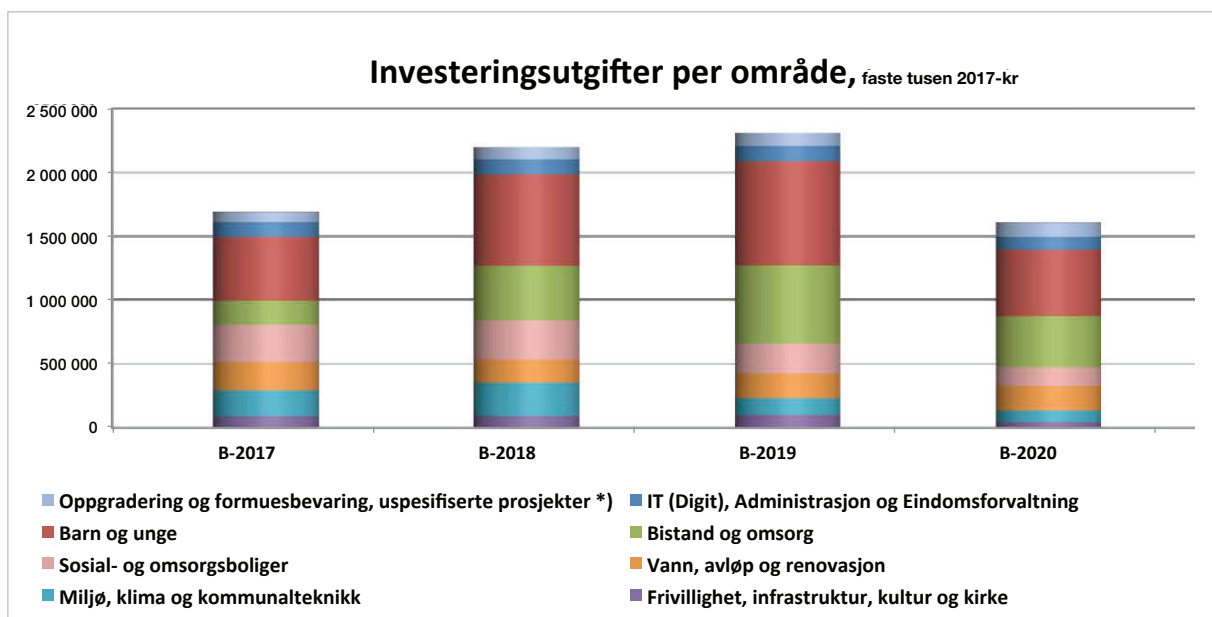
Reguleringsplanen for Sandvika sentrum – etappe 1 behandles høsten 2016. Det planlegges opparbeidelse av promenadetrygge, oppholdsarealer og ny beplantning i denne handlingsprogramperioden. For *Kadettangen/Sandvika fjordpark* fortsetter Rådmannen planleggingen i tråd med et bearbejdet minimumsalternativ i tråd med politisk vedtak i formannskapet 8. mars 2016, sak 35/16.

Forslag til investeringer innenfor VAR-området bygger på *Hovedplan vannforsyning, avløp og vannmiljø 2017–2020*.

I kommende handlingsprogramperiode vil utbyggingen av Fornebu fase 2 begynne. Oksenøya grendesenter er i konseptfasen, der det vurderes flere alternativer for utnyttelse av tomten, herunder skole, barnehage, flerbrukshall og potensiale for sykehjem. Det pågår en mulighetsstudie for området Tårnet hvor man ser på forskjellige utnyttelser av tomten og for sambruk. For gravplass på Lilleøya er det levert skisseprosjekt, og det er avsatt midler til prosjektet i handlingsprogramperioden. Det er i tillegg satt av midler til midlertidig kapasitet for både skole og barnehage.

Figuren viser brutto investeringsutgifter per hovedområde i perioden 2017 til 2020

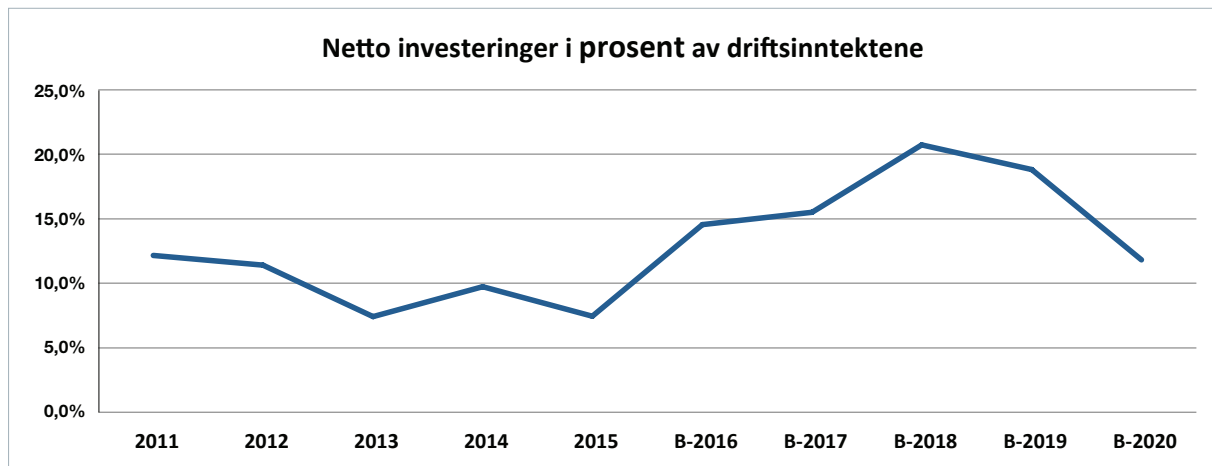
⁷ Figuren viser kun mindre oppgradering- og formuesbevaringsprosjekter. I tillegg kommer større prosjekter hvor oppgradering og formuesbeva-

ring er en del av den totale kostnadsrammen for prosjektet (f.eks. en gammel skole rives og ny bygges med større kapasitet).

Investeringsaktiviteten er høy, og en større del av driftsrammen vil gå med til å betale renter og avdrag. Figuren under viser en dropp i slutten av perioden. Dette skyldes en forventet lavere investeringsaktivitet i 2020 sammenlignet med de foregående årene. Investeringsaktiviteten ventes imidlertid å stige igjen i årene etter handlingsprogramperioden.

Figuren viser netto investeringer i prosent av samlede driftsinntekter i perioden 2011–2020.

Om ikke gjelden skal stige for mye, vil en større andel av driften måtte gå med til å finansiere investeringene enn hva som har vært nødvendig de ti siste årene. Dispensasjonen som ble gitt i forhold til at utbyggerne på Fornebu fortsatt kan gi bidrag til sosial infrastruktur, vil være med på å bedre kommuneøkonomien i en svært krevende periode, men bidraget vil først komme etter at sosial infrastruktur er bygget ut.

Prioritering av utbyggingsområdene

Siden kommunen i stor grad får dekket økte driftskostnader knyttet til økning i antall innbyggere, er det kostnadene til investeringene for å tilrettelegge for boligbygging som er utfordringen. Det er altså ikke antall boliger, men åpning av nye boligfelt med tilhørende behov for å etablere sosial infrastruktur som må styres for å begrense innvirkningene på kommunens drift. I et kommunaløkonomisk perspektiv er det derfor gunstig med en klar tidsmessig (sekvensiell) prioritering av de største utbyggingsområdene. Da unngås parallelle investeringer, og det begrenser risikoen for at nye kommunale bygg ikke blir tatt i bruk fullt ut, med påfølgende kostbar drift. De investeringer som gjøres, bør derfor utnyttes maksimalt, ved at områdene bygges ut med boliger så raskt som mulig før nye områder åpnes for utbygging. Nye innbyggere vil på den måten være med på å finansiere det etablerte tilbudet.

En bærekraftig kommuneøkonomi innebærer at investeringer og boligutbygging bør prioriteres der hvor

- kommunen i størst mulig grad kan benytte eksisterende teknisk og sosial infrastruktur
- kommunen kan få ekstern finansiering
- investeringer legger til rette for mange prosjekter slik at risikoen er lavest mulig om boligmarkedet i en periode skulle få en markant nedgang
- det er utbygd kollektivtransport som bane eller tog

2.4.3 Finansiering

INVESTERINGSBUDSJETT Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram			Sum HP 2017– 2020
				2018	2019	2020	
Finansiering:							
Lån investeringsprosjekter	-435,2	-1 176,5	-996,4	-1 213,9	-966,2	-580,3	-3 756,8
Formidlingslån	-231,9	-88,7	-200,0	-200,0	-200,0	-200,0	-800,0
Mottatte avdrag	-87,8	-61,5	-70,0	-70,0	-70,0	-70,0	-280,0
Aksjesalg	-4,2						
Renteinntekter							
Avsetning ubundet investeringsfond	85,5	40,3					
Bruk av ubundet investeringsfond	-83,5	-154,4					
Bruk av forvaltningsfondet	-47,0	-38,8	-39,0	-39,0	-39,0	-39,0	-156,0
Avsetning øvrige disposisjonsfond							
Bruk av øvrige disposisjonsfond	-274,9	-10,7	-4,0	-4,5	-5,0	-5,5	-19,0
Avsetning bundne investeringsfond	161,3						
Bruk av bundne investeringsfond	-54,7	-158,2					
Momskomp. investeringer	-119,5	-231,0	-236,1	-340,8	-370,8	-248,5	-1 196,1
Fra driftsbudsjettet (ekskl. avkastning BKFF)	-3,6	-235,0	-248,9	-469,3	-520,7	-336,1	-1 574,9
Sum finansiering	-1 095,5	-2 114,5	-1 794,3	-2 337,5	-2 171,7	-1 479,3	-7 782,8

Investeringene finansieres ved egenkapital, tilskudd og lån. Figuren på neste side viser finansieringssammensetningen av de samlede investeringer i handlingsprogramperioden, det vil si både rentable (selvfinansierende) og ikke-rentable investeringer.

Egenkapital består av:

- Bidrag fra driften, inklusive avkastning fra forvaltningsfondet.
- Bruk av tidligere oppsparte midler (ubundne investeringsfond og disposisjonsfond).
- MVA-kompensasjon investeringer.
- Salgsinntekter (fremkommer i hovedoversikten).

Målet det styres etter, som er i henhold til vedtatte økonomiske nøkkeltall og handlingsregler, er 50 prosent egenkapitalfinansiering av de ikke-rentable investeringene. Dette for bedre å kunne styre og begrense gjeldsveksten.

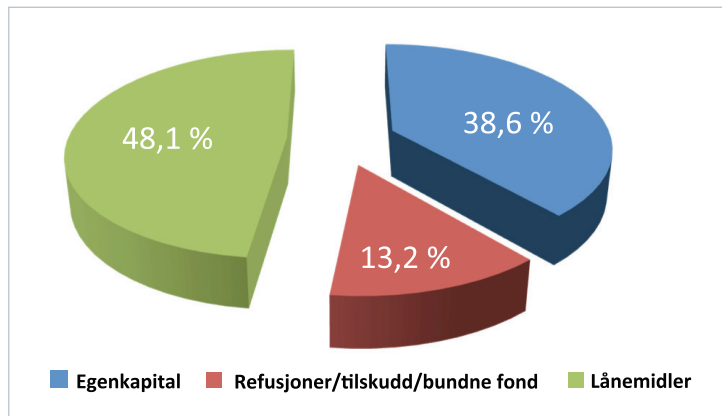
Tilskuddene gjelder i hovedsak bo- og behandlingssentre, idrettsformål, boliger og fremskyndingsbidrag fra utbyggerne på Fornebu. I handlingsprogramperioden er det anslått at kommunen skal motta over 1 mrd. i tilskudd fra andre. Av dette utgjør 0,8 mrd. tilskudd fra Husbanken og 0,25 mrd. fremskyndingsbidrag. Regjeringen foreslår å endre dagens ordning med investeringstilskudd slik at det fra 2019 utelukkende gis investeringstilskudd til prosjekter som gir netto tilvekst av heldøgns omsorgsplasser. Kommunen skal ikke kunne utvikle gamle plasser i takt med at nye tilskuddsfinansierte plasser tas i bruk. Blir denne endringen vedtatt i Stortinget, vil Bærum kommune kunne tape i overkant av 0,9 mrd. i tilskudd.

Bærum får for øvrig kompensasjon for investeringskostnader ved grunnskolereformen (6-års-reformen), kompensasjonstilskudd for omsorgsboliger og sykehjemsplasser, rentekompensasjon for kirkebygg, og rentekompensasjon for skole- og svømmeanlegg (gammel og ny ordning). Tilskuddene utbetales fra Husbanken og kommer i tillegg til tilskuddene kommentert ovenfor. Disse tilskuddene føres imidlertid ikke under investeringer, men i driften. Årlige tilskudd i handlingsprogramperioden anslås til om lag 20 millioner kroner.

Lån deles inn i:

- ordinære lån til kommunens rentable og ikke-rentable investeringer
- lån til videre utlån, såkalt formidlingslån

Det vises til eget investeringskapittel for detaljer innen det enkelte tjenesteområde.

2.5 Balanse

2.5.1 Gjeld

Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram			Endring 2016–2020
				2018	2019	2020	
Sum lånegjeld	7 423,8	7 891,1	8 477,7	9 385,8	10 023,2	10 175,2	2 284,1
Herav:							
Ikke rentable ¹⁾	4 060,8	4 209,2	4 416,7	4 940,3	5 295,5	5 210,5	1 001,3
Rentable, vann/avløp/renovasjon og boliger	2 313,8	2 651,4	2 918,8	3 180,0	3 347,5	3 478,0	826,6
Rentable, øvrige ²⁾	1 049,1	1 030,5	1 142,2	1 265,5	1 380,2	1 486,7	456,2

1) Lån til ikke-rentable investeringer må dekkes av egne midler (salgsinntekter, drifts- og fondsmidler)

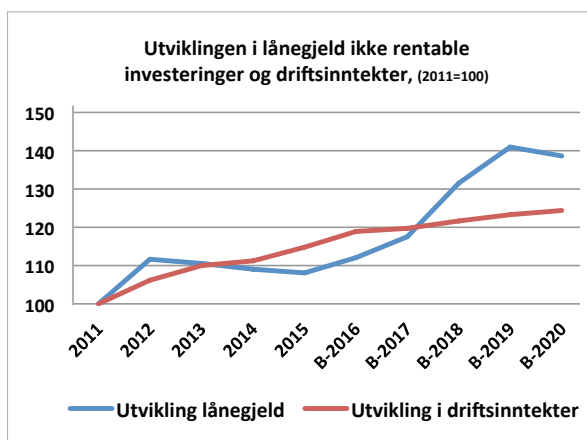
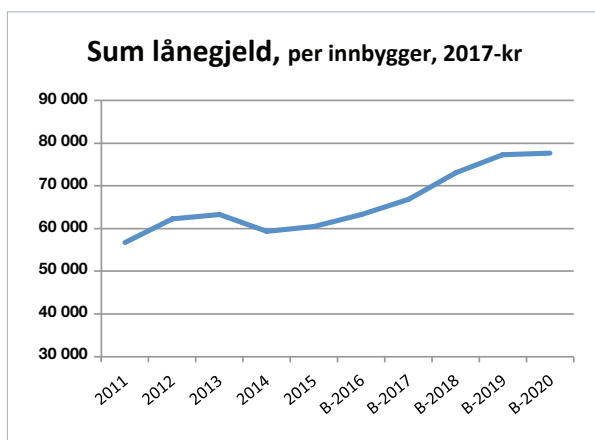
2) Lån til rentable formål er lån der renter og avdrag dekkes av brukere, f.eks. via husleie, gebyrer og avgifter. Kategorien øvrige er primært husbanklån til videreformidling. Låntakerne betaler kostnadene. I tillegg er et avsluttet pensjonslån inkludert i regnskap 2015

Mill. 2017-kr	Regnskap 2015	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Handlingsprogram			Endring 2016–2020
				2018	2019	2020	
Sum lånegjeld, per innbygger	60 533	63 272	66 913	73 115	77 293	77 644	14 372
Netto lånegjeld, per innbygger ¹⁾	50 223	55 010	57 858	63 257	66 650	66 299	11 290

1) Ved beregning av netto lånegjeld er lån til videreformidling og ubenyttede lånemidler holdt utenom

Den samlede lånegjelden vil øke fra 8,0 milliarder kroner i 2016 til 10,2 mrd. i 2020. Gjelden øker som følge av investeringsprogrammet og den tilhørende finansieringen som er omtalt foran.

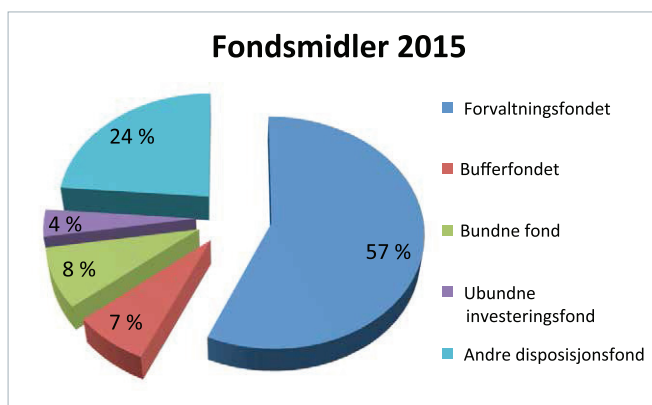
Veksten i sum lånegjeld er 29 prosent i handlingsprogramperioden. Den sterkeste veksten er i lån til videre formidling. Økningen i netto lånegjeld, der formidlingslånene er holdt utenom, er 27 prosent. Ved analyser av gjelden er ikke-rentabel gjeld, det vil si den delen av gjelden der renter og avdrag dekkes av kommunens frie inntekter, ofte viet spesiell oppmerksomhet. Den ikke-rentable gjelden øker med 24 prosent, og vokser derved saktere enn rentabel gjeld. Ikke-rentabel gjeld øker likevel mer enn driftsinntektene i handlingsprogramperioden, se figur.

2.5.2 Fond

Kommunens samlede fondsbeholdning utgjorde 4 007 millioner kroner per 31.12.2015, hvorav forvaltningsfondet utgjorde 2 269 mill. og utgjør en betydelig del av kommunens samlede fondsmidler.

Forvaltningsfondet er kommunens langsiktige finansielle midler. Midlene forvaltes i henhold til en langsiktig strategi vedtatt av kommunestyret, og disponeres i henhold til vedtatte prinsipper for bruk. Det vises til behandling av finansreglementet i kommunestyret (KST) i sakene 066/09, 048/12, 063/14 og 006/16.

Forvaltningsfondets midler består av en grunnkapital som kun kan brukes til investeringer, og en bufferkapital som kan benyttes til drift og dekning av finansielle tap. Ved utgangen av 2015 var bufferkapitalen i fondet 740 mill. Forvaltningsfondet utgjorde ved årsskiftet 57 prosent av kommunens samlede fondsbeholdning.

Ved utgangen av juli 2016 var markedsverdien 2 344 mill. Per juli lå derved avkastningen over budsjett, men resultatet for året er usikkert på grunn av urolige markeder.

Budsjettet bygger på samlet årlig avkastning etter kostnader på 3,8 prosent (85 mill.), og en inngangsverdi på 2 314 mill. i 2016. Avkastningsprosenten fra forrige handlingsprogram er derved videreført. Det er generelt vanskelige tider i finansmarkedene. Rentene er sunket ytterligere, og det ventes ingen realavkastning på obligasjoner (etter inflasjon). Forventet avkastning fra aksjer er også tatt ned i årets budsjett, samtidig som aksjeandelen er økt fra 30 til 40 prosent etter vedtak i januar 2016. Den økte aksjeandelen bidrar til at det årlige uttaket fra fondet kan videreføres.

Avkastningen justert for forventet inflasjon er antatt å være 1,6 prosent årlig (39 mill.), og benyttes i finansiering av investeringsbudsjett for de enkelte år. Denne handlingsregelen er fulgt siden oppstart av fondet i 2001. Forvaltningsfondet har en langsiktig målsetting om å opprettholde realverdien av fondet. Resultatene svinger fra år til år. Ved utgangen av 2015 var verdien av fondet 22 mill. under målet om uendret realverdi.

Det vises for øvrig til nøkkeltallsvedlegget bak i dokumentet for ytterligere informasjon og nøkkeltall, inkludert budsjett-tabell for forvaltningsfondet.

2.6 Sunn økonomi – overordnet analyse

Bærum har i dag en sunn økonomi og et moderat gjelds nivå sammenlignet med andre kommuner. Økonomien vil imidlertid bli utfordret fremover gjennom økt investeringsaktivitet som følge av forventet befolkningsvekst, økt antall eldre og mulige strammere økonomiske rammer.

Tabellen viser kommunes vedtatte nøkkeltall (måltall) for sunn økonomi og forventet utvikling i handlingsprogramperioden.

	Budsjett 2017	Handlingsprogram			Gjennomsnitt	Måltall
		2018	2019	2020		
Netto driftsresultat	444	444	491	485	466	
Resultatgrad	4,5 %	4,5 %	4,9 %	4,8 %	4,7 %	4 % (min.3 %)
Bufferfondet	484	348	193	179	301	100,0
Egenkapitalfinansiering	50 %	50 %	50 %	50 %	50 %	50 % (min. 40 %)
Likviditetsreserve	759	656	534	587	634	300,0

Nøkkeltallene for sunn økonomi skal indikere hvorvidt kommunens samlede økonomi på sikt utvikler seg i riktig retning, og sier noe om kommunens handlefrihet i kommende år. Oppnåelse av målkravene gir rom for nødvendige investeringer fremover og gjør kommunen robust i forhold til fremtidige økonomiske svingninger.

Vedtatte nøkkeltall er anbefalte måltall over tid i lys av kommunens økonomiske situasjon. Nøkkeltallene for sunn økonomi er i Rådmannens forslag til handlingsprogram oppfylt i hele handlingsprogramperioden.

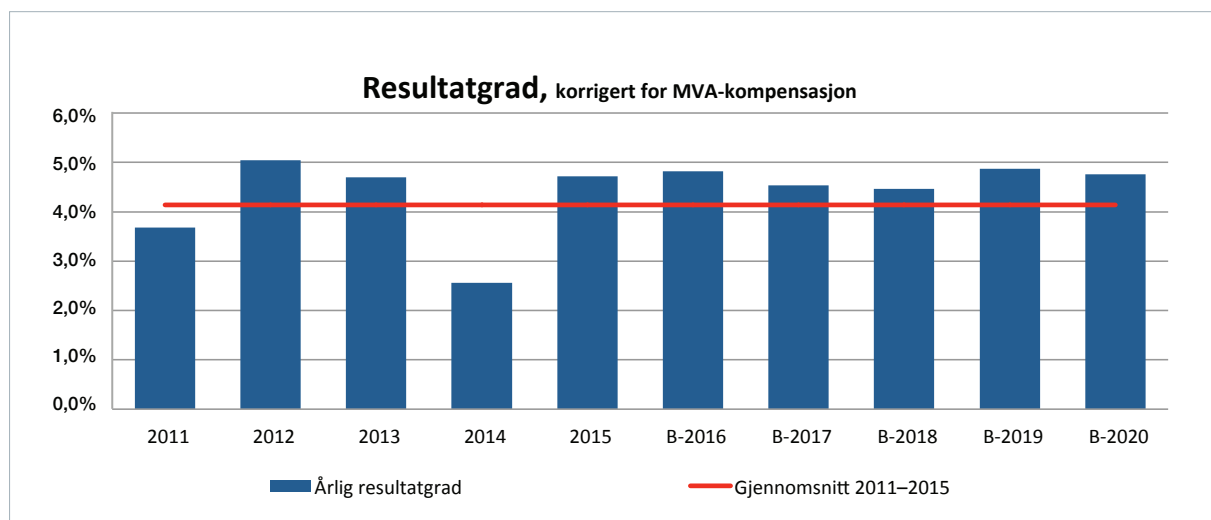
Selv om det ikke foreligger vedtatte måltall for gjeld og gjeldsutviklingen, er dette et område som Rådmanen følger nøye.

2.6.1 Utviklingen i de viktigste nøkkeltallene

2.6.1.1 Resultatgrad (netto driftsresultat av sum driftsinntekter)

Resultatgrad og kravet til resultatgrad bestemmes i stor grad av hvor stor del av investeringene som må finansieres fra driften for å oppnå ønsket egenkapitalfinansieringsgrad. Ved fallende egenkapitalkrav reduseres kravet til resultatgrad, og belastningen på driften vil på kort sikt bli lavere. Effekten på lang sikt er høyere lånegjeld og høyere rente- og avdragsutgifter. Det kan være fornuftig å redusere egenkapitalkravet i enkelte år med høye investeringsbehov for å unngå uforholdsmessig høy belastning på driften.

Figuren viser årlig resultatgrad i perioden 2011 til 2020.

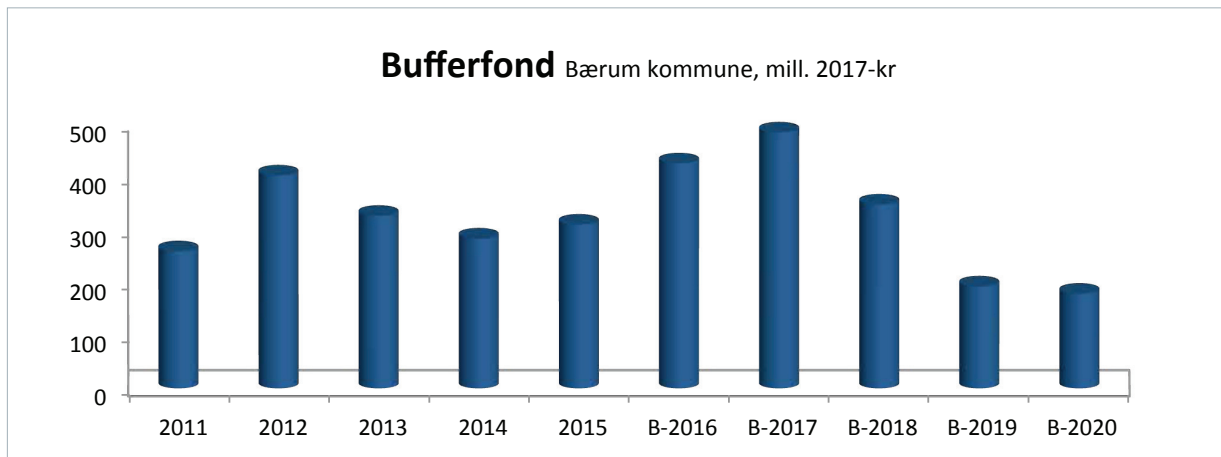
Frem til 2014 ble MVA-kompensasjonen for investeringer ført i driftsregnskapet, deretter i investeringsregnskapet. For å få sammenlignbare størrelser er det korrigert for dette i figuren over. De fem siste årene har gjennomsnittlig resultatgrad vært 4,1 prosent.

Bærum kommunes økonomi er i endring, både på grunn av befolkningsvekst, investeringsnivå og demografisk utvikling. Resultatgraden i dette handlingsprogrammet er derfor foreslått økt utover i perioden for å oppnå ønsket egenkapitalfinansiering av investeringene og tilrettelegge for langsiktig bærekraft.

2.6.1.2 Bufferfond

Bufferfondet er kommunens salderings- og reservefond. Målsettingen er at fondet skal være på 100 mill. i slutten av handlingsprogramperioden.

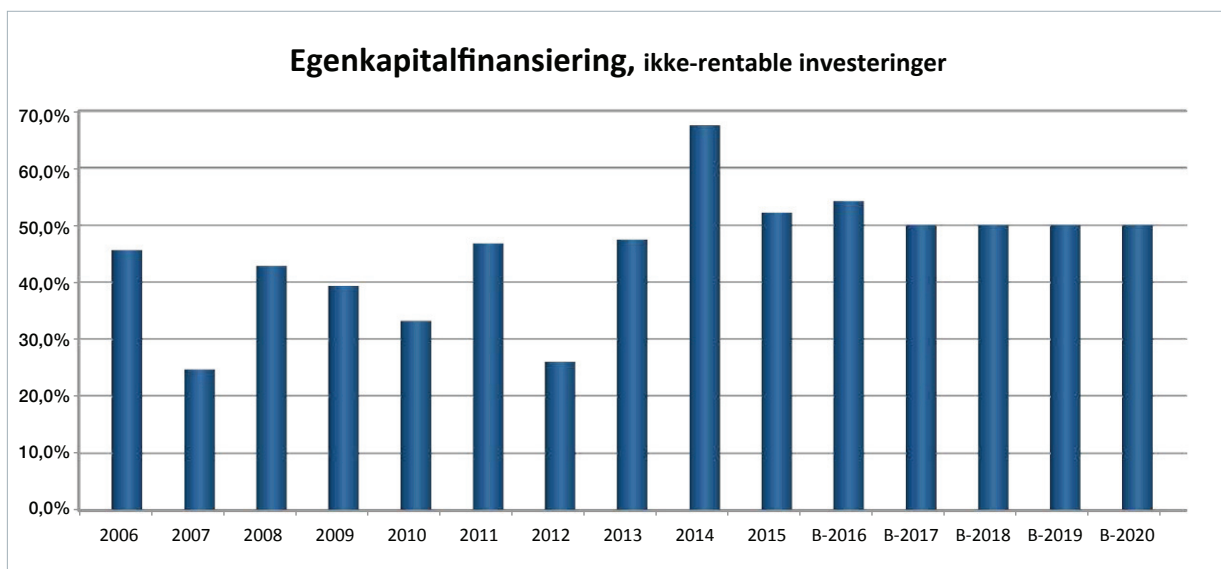
Figuren viser utviklingen i bufferfondet i perioden 2011 til 2020

Figuren viser at bufferfondet har holdt seg godt over målsettingen i hele perioden. I handlingsprogramperioden er investeringsnivået spesielt høyt i årene 2018 og 2019. Dette krever økte overføringer fra driften, noe som gjør at bufferfondet er avtagende disse årene.

2.6.1.3 Egenkapitalfinansiering (ikke-rentable investeringer)

Figuren viser egenkapitalfinansieringen for de ikke-rentable investeringene i perioden 2011 til 2020

Figuren over viser at måltallet for egenkapitalfinansiering av de ikke-rentable investeringene først har blitt innfridd de to siste årene. Investeringsaktiviteten i handlingsprogramperioden er høy, men målet om 50 prosent egenkapitalfinansiering er oppnådd i hele perioden, hvor bidrag fra driften er hoved-finansieringskilden. Dette fremkommer av resultatgraden i perioden, som i snitt ligger på 4,7 prosent.

2.6.1.4 Gjeld og gjeldsgrad

Netto lånegjeld³ som andel av driftsinntektene (gjeldsgraden) har steget de senere årene, selv om andelen falt noe fra 2012 til 2015.

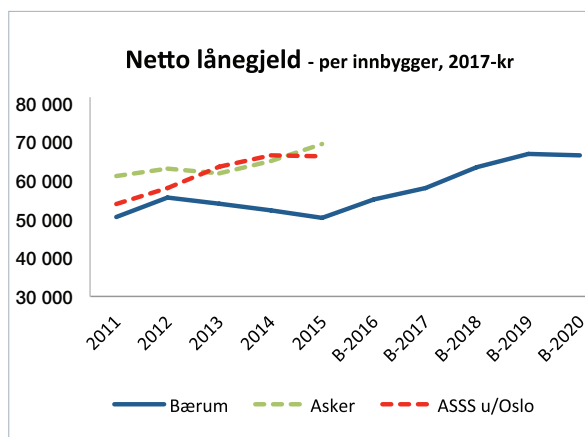
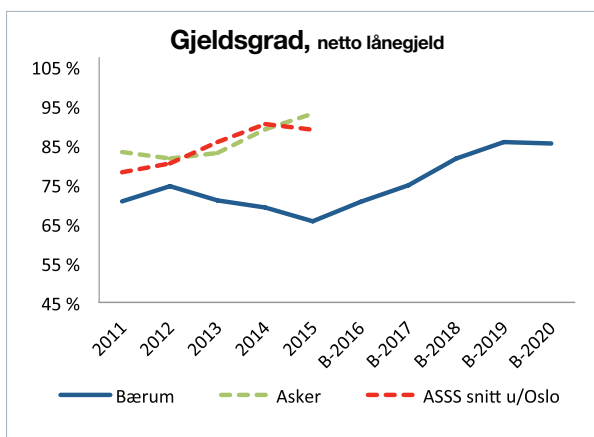
Fremover er det lagt opp til betydelige investeringer. Til tross for en egenkapitalfinansiering på 50 prosent, for de ikke-rentable investeringene, vil gjeldsgraden stige i den kommende handlingsprogramperioden med det investeringsnivået som ligger til grunn i Rådmannens forslag. Gjeldsgraden ventes å nå 86 prosent i 2019–2020.

Gjeldsgraden sier noe om den samlede gjelden, målt i forhold til hvor stor andel den utgjør av sum driftsinntekter. Stiger gjeldsgraden, vil det si at gjelden stiger mer enn sum driftsinntekter.

³ Netto lånegjeld er langsiktig gjeld (eksklusive pensjonsforpliktelser) fratrukket totale utlån og ubrukte lånemidler.

Figurene viser utviklingen i gjeldsgraden og gjeld per innbygger i perioden 2011 til 2020.

Netto lånegjeld er på landsgjennomsnittet for norske kommuner, men er moderat sammenlignet med både Asker og kommunene i ASSS-nettverket sett i forhold til sum driftsinntekter.

Riksrevisjonen definerer nivået for høy lånegjeld til 75 prosent av inntektene. Gjeld mellom 65 og 75 prosent defineres som moderat. KS mener at et nivå over 100 prosent må unngås av hensyn til risikoeksponering.